

**ПАВЛО АПОЛЛОНОВИЧ ТУТКОВСЬКИЙ – ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
ТА ЗАСНОВНИК НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ГЕОЛОГІЇ**

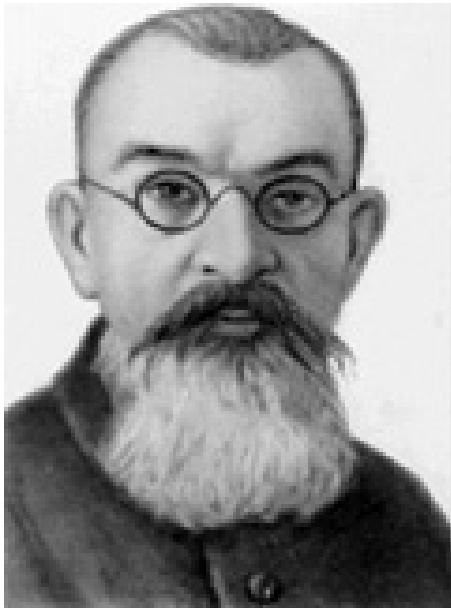
До 95-річчя Національної академії наук України

Павло Тутковський – загально визнаний і авторитетний класик української та світової геології, в доробку якого налічується понад 1350 наукових праць [Панченко В., Яковлева В., 2013], що охоплюють найширше коло питань загальної та четвертинної геології, гідрогеології, петрографії, біостратиграфії, а також географії, картографії, вивчення мінеральних ресурсів, розвитку музейної справи та розбудови української науки. Описані основні моменти діяльності Павла Аполлоновича Тутковського, пов'язані зі заснуванням Української академії наук

Ключові слова: Павло Тутковський; Володимир Вернадський; Українська академія наук; Геологічний інститут; гідрогеологія; біостратиграфія; українська геологічна термінологія.

Вступ

27 листопада 1918 року – дата, що стала початком відліку діяльності Української академії наук. Того дня відбулися перші збори дійсних членів найвищої наукової установи України. Серед перших академіків УАН

- Павло Аполлонович Тутковський – яскравий представник київської геологічної школи, видатний геолог-дослідник, який займався вивченням геологічного минулого Землі, один з основоположників геології та географії України.

Дещо з біографії

Тутковський народився 1 березня (17 лютого) 1858 р. на Поділлі в містечку Липовець Вінницької області в родині службовця. З юнацьких років захоплювався природознавством. Після закінчення гімназії вступив на фізико-математичний факультет Київського університету св. Володимира, де згодом (у 1882 р.) розпочав трудову діяльність. У 1883 р. Павла Тутковського обрали дійсним членом Київського товариства природознавців. З 1884-го він з власної ініціативи впорядкував

каталоги бібліотеки товариства. Попри надзвичайно широке коло наукових інтересів, молодий вчений багато часу приділяв громадсько-політичній діяльності, вів непримиренну боротьбу з усім застарілим, активно обстоював власні погляди. Через принциповість і непрості стосунки, що склалися з деякими професорами, у 1895 р. Павло Тутковський покинув Київський університет.

На Волині

Упродовж вісімнадцяти років (1895–1913 рр.) він викладав у гімназіях, працював інспектором народних шкіл на Волині (мешкав у Луцьку), згодом працював директором народних шкіл у Житомирі. Вчителювання Тутковський уміло поєднував з геологічними дослідженнями на Волині та Поділлі [Панченко В., Яковлева В., 2013]. Власне цей період вважається найпліднішим у науковій біографії вченого-практика. Дивовижні особливості Волинського краю Тутковський пов'язував з геологічним минулим (рис. 1). Багата на різноманіття рослин і тварин чарівна і загадкова природа Волинського Полісся з потужними смарагдовими лісами, сотнями повноводних рівнинних (з низькими берегами) річок, сотнями дивовижних озер розломного (рис. 2), карстового [Тутковский П.А., 1911] та ефузивного (рис. 3, 4) походження, сотнями величезних і багатих фауною боліт спонукали допитливий розум до дослідницької роботи [Тутковский П.А., 1912]. Кмітливі, талановиті та гострі на видумки працюючі люди Волинського краю оповили легендами свою історію та походження озер. В цих легендах кохалася не тільки Леся Українка. Їх також збирав, ретельно опрацьовував, давав наукову оцінку і публікував Павло Тутковський [Тутковский П.А., 1911]. Працюючи на Волині, П.Тутковський не поривав зв'язків із Київським університетом, регулярно публікується у виданнях Київського товариства природознавців. Як і багато геологів минулого століття, він займався питаннями гідрогеології та водопостачання міст, зокрема, його надзвичайно цікавили артезіанські джерела. Вчений розрахував приблизну глибину залягання артезіанського горизонту в Києві, а у спеціальній

доповідній записці, поданій 1895 р. до Київського товариства водопостачання, поряд із проектом свердловин на воду глибоких горизонтів, запропонував план спорудження київського водогону. Отже, артезіанським водопостачанням кияни зобов'язані власне йому. За дослідження в галузі геології Київський університет нагороджує Павла Аполлоновича золотою медаллю ім. І. Рахманінова (1889 р.), а Московське товариство любителів природознавства, антропології та етнографії – золотою медаллю (1909 р.). У 1911 р. Павло Тутковський захищає дисертацію при фізико-математичному факультеті Московського університету і стає першим в Україні доктором географії. Того ж року, за сукупність праць з мінералогії, палеонтології та загальної геології, Казанський університет присвоює йому ступінь доктора мінералогії та геогнозії.

Рис. 1. Геологічні особливості майбутнього Шацького поозер'я та сусідніх територій в домезозойський час – 245 млн років тому

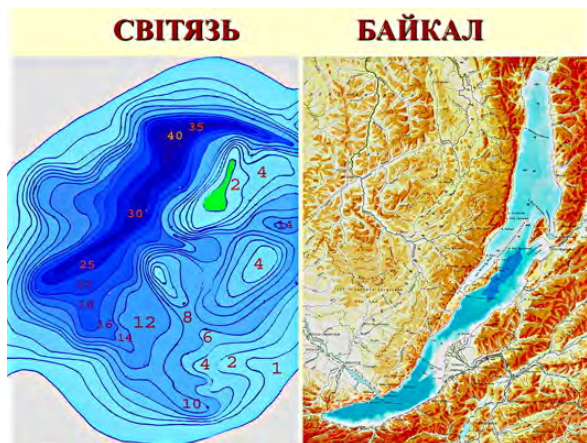

Рис. 2. Характерний вигляд розломів

Повернення до Києва

У 1913 році, відразу після повернення його було обрано приват-доцентом на університетську кафедру географії, а з 1914 р. він стає її професором. У 1917 р. П. Тутковський створює при університеті Географічний інститут, який проіснував кілька років. Важливу сторінку науково-організаційної діяльності вченого пов'язано з Українським науковим товариством (УНТ). У квітні 1918 р. його обирають головою Природничої секції УНТ.

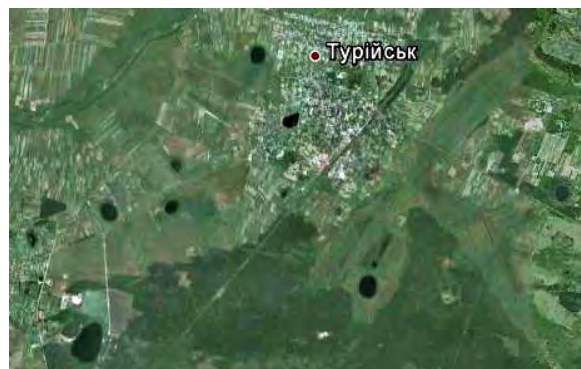

Рис. 3. Ефузивні (вибухові) озера Волині

Рис. 4. Характерний вигляд ефузивного озера

З ініціативи П. Тутковського виникає низка нових секцій товариства, видається журнал „Вісник природознавства”. У березні 1917 р. УНТ порушує питання про створення в Києві Українського народного університету. Це стало початком розвитку національної вищої освіти. П. Тутковський був професором створеної у листопаді 1917 р. Української педагогічної академії, Українського народного університету. Організаторські здібності обдарованого педагога і талановитого вченого особливо проявилися в роки становлення Української Народної Республіки. Разом із Володимиром Вернадським, Дмитром Багалієм, Михайлом Туган-Барановським Павло Тутковський як представник УНТ бере активну участь у роботі Комісії з підготовки та заснування Української академії наук (УАН), зокрема в Комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН, яка працювала з 9 липня по 17 вересня 1918 р., готує детальну „Записку для вироблення законопроекту про утворення кафедри географії при УАН”. Саме вчені-природознавці відіграли вирішальну роль у заснуванні УАН [Вернадський В.И., 1994]. 14 листопада 1918 року гетьман всієї України Павло Скоропадський затвердив ухваленій Радою Міністрів Української Народної Республіки „Закон про заснування Української академії наук”. Цього ж дня гетьман Скоропадський видав наказ: „Про призначення дійсних членів УАН” серед яких був (четвертим по відділенню фізико-математичних наук) „заслужений ординарний професор Київського університету св. Володимира Павло Апол-

лоннович Тутковський”. У перші ж дні існування академії вченого було обрано головою її правління, відтак перед ним постали найскладніші організаційні та господарські питання. Він організує кафедру геології, геологічний кабінет, геологічний музей. Невдовзі очолює і створену на пропозицію В.Вернадського Комісію з вивчення природних багатств України. Після поразки Української революції і захоплення влади більшовиками, коли університет було реорганізовано в Київський інститут народної освіти (КІНО), П. Тутковський одним із перших почав читати лекції українською мовою, зробивши надзвичайно багато для становлення української наукової термінології в галузі природничих наук. Уже 1923 р. Державне видавництво України опублікувало чималий (понад п’ять тисяч наукових термінів) російсько-український Словник геологічної термінології.

П. Тутковського вважають одним із засновників Національної бібліотеки Української держави (з 1919 р. – бібліотека УАН під назвою „Все народна бібліотека України”). 1924 р. Тутковського призначають головою науково-дослідної кафедри геології, а 1926-го кафедру реорганізували в Нау-

ково-дослідний інститут геології, директором якого Павло Аполлонович був до кінця життя. Нині це – Інститут геологічних наук Національної академії наук України – головна наукова геологічна установа в Україні, альма-матер усіх інших інститутів геологічного профілю.

Література

- Вернадский В.И. Дневники. 1917 – 1921. – К.: Наук. думка, 1994. – 270 с.
- Панченко В., Яковлева В. Павло Аполлонович Тутковський. До 155-річчя від дня народження // Геолог України. – 2013. – № 1. – С.19-23.
- Тутковский П.А. Карстовые явления и самобытные ключи в Волынской губернии // Труды Общества исследователей Волыни. – 1911. – Т. 4. – С. 4-37.
- Тутковский П.А. Озеро Свитязь и народне предания о нем // Киевская старина, 1911. – Т. 72. – Вып. 3. – С. 144-150.
- Тутковский П.А. Послетретичные озера в северной полосе Волынской губернии. – Житомир, 1912. – 34 с.

ПАВЛО АПОЛЛОНОВИЧ ТУТКОВСКИЙ – ОДИН ИЗ ОСНОВАТЕЛЕЙ УКРАИНСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК И ОСНОВАТЕЛЬ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА ГЕОЛОГИИ

А.А. Ливенцева, Р.Ф. Федорив

Павло Тутковский – общепризнанный и авторитетный классик украинской и мировой геологии, опубликовал свыше 1350 научных работ, которые охватывают широкий круг вопросов общей и четвертичной геологии, гидрогеологии, петрографии, биостратиграфии, а также географии, картографии. Описаны основные моменты деятельности Павла Аполлоновича Тутковского, связанные с основанием Украинской академии наук.

Ключевые слова: Павло Тутковский; Владимир Вернадский; Украинская Академия Наук; Геологический институт; гидрогеология; биостратиграфия; украинская геологическая терминология.

PAVLO TUTKOVSKY – ONE OF THE FOUNDERS OF UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES AND THE FOUNDER OF SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE OF GEOLOGY

A. Liventseva, R. Fedoriv

Pavlo Tutkovsky is a universally recognized and authoritative classic of the Ukrainian and world geology. He has published over 1350 scientific works, covering a wide range of the problems of general and quaternary geology, hydrogeology, petrography, biostratification, as well as of geography, and cartography. The main aspects of activity of Pavlo Tutkovsky, connected with founding of the Ukrainian Academy of Sciences, are described.

Key words: Pavlo Tutkovsky; Vladimir Vernadsky; Ukrainian Academy of Sciences; Geological institute; hydrogeology; biostratification; Ukrainian geological terminology.